

De Bijbel & de Naam *een Bijbeltentoonstelling in het Nederlandse Culemborg*

Het landelijke thema van Monumentendag 2008 was “Religieus erfgoed en sporen”. Met het oog op dit thema werd er vanaf **3 t/m 14 september 2008** een Bijbeltentoonstelling georganiseerd met de titel *De Bijbel & de Naam*. Deze expositie vond plaats in het historische stadhuis van het Nederlandse Culemborg.

De openingsplechtigheid vond plaats op woensdagavond. De stemming had iets feestelijks. Na een vriendelijk onthaal kon het programma van start gaan. Een hartelijk welkomstwoord werd verzorgd door Peter Brouwer. Deze medewerker van het gemeentebestuur lag mee aan de basis van de expositie en was het beste geplaatst om tekst en toelichting te geven over het gehele proces vanaf de eerste plannen tot het eindresultaat.

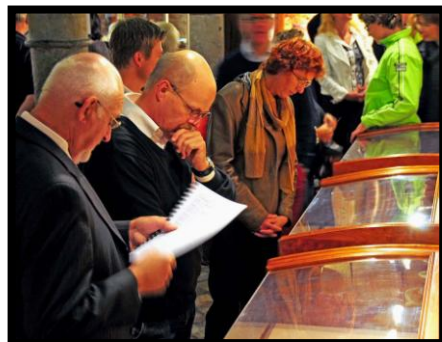
De genodigden werden vervolgens zorgvuldig ingewijd door de inleidende toespraak van Marc Claey's, de vormgever van het project. De tentoonstelling kon in hoofdzaak onderverdeeld worden in drie hoofdlijnen:

- De ontstaansgeschiedenis van de Bijbel
- De geschiedenis van Nederlandse Bijbelvertalingen sinds de uitvinding van de boekdrukkunst, te beginnen bij de Delftse Bijbel uit 1477.
- En het gebruik van de Godsnaam in Bijbelse handschriften en Nederlandstalige Bijbels

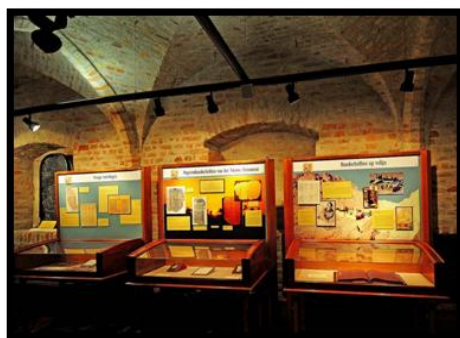
De heer Claey's benadrukte vooral het gewicht van de Nederlandstalige Bijbel in de eerste helft van de 16de eeuw. Die rustte voornamelijk op drie grote pijlers: 1) het belang van de Nederlandse taal, 2) de dominante positie van de stad Antwerpen als handelsmetropool en drukkerscentrum, en 3) de Reformatie die reeds vroeg in de Lage Landen op een behoorlijke ondersteuning kon rekenen.

Na deze bezielende voordracht werd het geduld van de bezoekers niet langer op de proef gesteld om de tentoonstelling te bezichtigen. De heer W.J. Stegeman, wethouder en tevens vertegenwoordiger van burgemeester R. van Schelven, verklaarde de Bijbeltentoonstelling officieel voor geopend.

Onder het gezelschap van genodigden voor de officiële opening waren aanwezig (behalve bestuursleden en medewerkers van Culemborg): archivariissen, conservators van musea en universiteitsbibliotheken, kerkhistorici, vertegenwoordigers van Bijbelgenootschappen en diverse kerkgemeenschappen, particuliere Bijbelverzamelaars, enz.. Alle gasten konden rekenen op een rondleiding door goed opgeleide gidsen.

De Bijbeltentoonstelling ontving een aanzienlijke meerwaarde door de schitterende locatie waarin ze ondergebracht was. Het bijna 500 jaar oude stadhuis van Culemborg valt op door haar bijzondere architectuur en prominente plaats in het centrum van de stad. Dit historisch erfgoed schonk het geheel een schitterende omlijsting en gaf de expositie absoluut nog meer uitstraling en cachet.

De Bijbel & de Naam was geen religieuze tentoonstelling, maar een educatieve reis door de geschiedenis van het 'Boek der boeken'. De expositie toonde op een boeiende manier het verhaal van de Bijbel als boek. De Bijbel is vandaag beschikbaar – geheel of gedeeltelijk – in meer dan 2200 talen, terwijl er alleen al in de afgelopen twee eeuwen naar schatting meer dan vier miljard exemplaren gedrukt zijn!

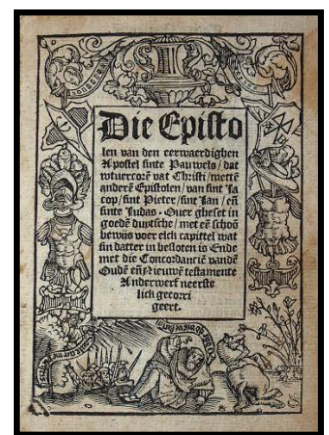
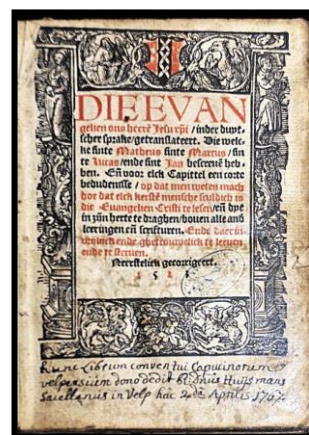

Het verhaal rond *De Bijbel & de Naam* werd gepresenteerd met tal van illustraties, beelden, en portretgravures, verdeeld onder 56 tekstpanelen. Ruim 150 Bijbels werden in 35 vitrines samengebracht met achtergrondinformatie over de tijd waarin ze werden vervaardigd, hun vertalers, drukkers en lezers. Veel exemplaren werden in bruikleen ter beschikking gesteld door officiële instanties, genootschappen en particuliere verzamelaars.

Enkele hoogtepunten waren ongetwijfeld de *Delftse Bijbel* (1477), het Nieuwe Testament (1523) van *Doen Pietersoen* en de in 1542 terechtgestelde *Adriaan van Berghen* en het Erasmiaanse Nieuwe Testament van *Cornelis Henricz. Lettersnijder* (1524). Maar ook andere zeldzame werken waren te bewonderen, zoals de *Liesveltbijbel* (1542), *Vorstermanbijbel* (1528) en een originele *Statenbijbel* in een eerste druk uit Leyden (1636/37).

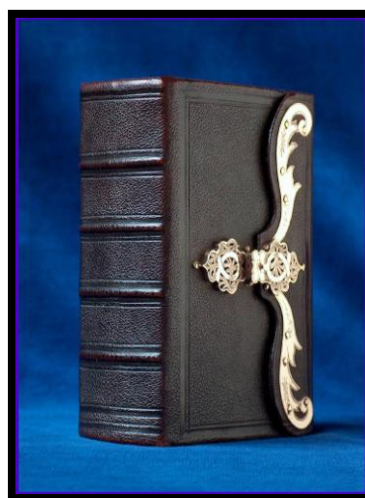

Delftse Bijbel (1477)

NT- Doen Pietersoen /
Adriaan van Berghen (1523)

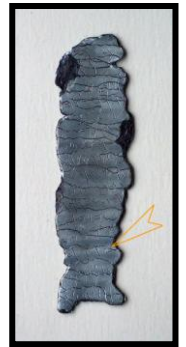
In Nederland bestaat er ook een indrukwekkende traditie van het versieren en decoreren van Bijbels en kerkboeken met edelmetaal. Het verfraaien van Bijbels werd zelfs een vak op zich en nam vanaf de 18de eeuw een hoge vlucht. Talrijke zilversmeden door heel het land lieten hun creativiteit de vrije loop en leverden pareltjes van smeedkunst. *De Bijbel & de Naam* toonde een aantal voorbeelden van diverse stijlen en technieken die werden toegepast.

De rode draad doorheen de expositie was het gebruik van de Godsnaam in archeologische documenten, ostraka (beschreven potscherven) en Bijbelse handschriften. Alsook hoe Bijbelgeleerden door de eeuwen heen ‘de Naam’ in hun vertalingen van de Bijbeltekst weergegeven hebben (zie rubriek [Godsnaam in Bijbels](#)).

Diverse **ostraka** uit de 7de tot en met de 9de eeuw v.Chr. tonen dat beschreven potscherven het Tetragrammaton in Paleo-Hebreeuws bevatten. Ze bieden een belangrijke aanwijzing dat in deze vroege periode van het Jodendom de Godsnaam op profaan niveau, weliswaar op een eerbiedige manier gebruikt werd.

Een **zilveren plaatje met zegespreuken** uit de 7de eeuw v.Chr. Het werd gevonden tijdens opgravingen in een rotsgraf van een priester op de hellingen van het Dal van Hinnom. De tekst luidt: “**יהוה** zegene u en behoede u. **יהוה** doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig. **יהוה** verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede”.

De ‘**Mikneja-zegel**’ uit de 8ste eeuw v.Chr.. Dit zegel werd gevonden in een graf in de omgeving van Jeruzalem. Het behoorde waarschijnlijk toe aan een priester die dienst verrichtte in de tempel. In een gepolijste rode jaspissteen zijn de woorden gegraveerd: “(Toebehorend) aan Mikneja, de dienstknecht van **יהוה**”.

Een aantal hedendaagse bijbelvertalers en vertaalcommissies hebben ervoor gekozen het Tetragrammaton met ‘Heer’ of ‘Here’ weer te geven. In hun verantwoording denkt men zich gesteund te vinden door de Joodse vertalers van de Septuaginta die – naar men veronderstelt – de Godsnaam met *kurios* (Grieks voor ‘Heer’) zouden hebben weergegeven. Deze bewering blijkt fout te zijn. De Septuaginta (LXX) is een Griekse vertaling van het Oude Testament en werd mogelijk in de 3de eeuw v.Chr. voltooid. Feit is dat de oudste gevonden afschriften van een Septuagintatekst de Godsnaam behouden! Eén zo’n voorbeeld zijn de **Foead papyri [inv. 266]** uit de 1ste of 2de eeuw v.Chr.. Deze papyruscollectie werd in 1939 in Egypte ontdekt en bevat gedeelten van de boeken Genesis en Deuteronomium. In het boek Deuteronomium komt de Godsnaam in Hebreeuws kwadraatschrift op 49 plaatsen in de Griekse tekst voor (zie afbeelding).

Bovenstaande bewering is ook in overeenstemming met wat Origenes (185-253/254 n.Chr.) schreef over het gebruik van de Godsnaam in de Septuaginta: „In de nauwkeurigste handschriften staat DE NAAM in Hebreeuwse lettertekens, echter niet in de hedendaagse, maar in de oudste Hebreeuwse [lettertekens].” Op basis van het bewijsmateriaal trekt Dr. Paul E. Kahle de volgende conclusie: “Wij weten thans dat de Griekse bijbeltekst, voor zover deze door joden voor joden werd geschreven, de Goddelijke Naam niet vertaalde met *kurios*, maar dat in dergelijke MSS het met Hebreeuwse of Griekse letters geschreven Tetragram werd aangehouden. ... Het waren de christenen die het Tetragram vervingen door *kurios*, toen de in Hebreeuwse letters geschreven goddelijke naam niet meer werd begrepen.”

Op deze en andere manieren bracht de tentoonstelling boeiend en waardevol materiaal aan de oppervlakte die wellicht de weergave van de Godsnaam in moderne Bijbelvertalingen terug in het brandpunt van de discussies zal brengen.

Maar de organisatoren hadden nog enkele verrassingen in petto. In het kader van het 'Jaar van het Religieus Erfgoed' en het thema van de Bijbeltentoonstelling stonden er enkele academische voordrachten op het programma. Op vrijdag, 12 september 2008 kwamen drie deskundigen aan het woord: *Yvonne Jakobs*, monumentenkenner, gaf een inleiding over 'Sporen van religieus erfgoed in Culemborg'. *Drs. Gerard Witkamp*, theoloog, besprak 'De canon van de christelijke cultuur'. Het derde luik van het symposium had als thema 'De strijd rondom de Bijbelvertaling' en werd verzorgd door *prof. Dr. Klaas Spronk*, medewerker aan de NBV-Studiebijbel. De belangstelling voor elke lezing was bemoedigend. De grote toestroom maakte dat in korte tijd alle zitplaatsen snel ingevuld werden.

Daarnaast werd er een taxatiedag gehouden waarbij Marc Claeys optrad als taxateur van antieke Bijbels en Bijbelvertalingen. Soms werden grote reiskoffers aangedragen waarvan de inhoud zich deed vermoeden: Statenbijbels in groot-folio, rijkelijk beslagen met koperen hoeken en klampen, al dan niet voorzien van gravures en/of geografische kaarten. Een bezoeker had een Bijbeltje meegebracht dat al generaties lang familiebezit was gebleven. Het boekje was bijzonder uitbundig beslagen met zilver, compleet met dubbele sloten, acht hoeken, middenstukken en een draagketting. Dat alles prachtig versierd met ornamentele en florale motieven. Behalve een waardebepaling werden de eigenaars van al dat moois, indien mogelijk, geïnformeerd over de vertalers, uitgevers en drukkers.

Dit evenement is in de weide omgeving beslist niet onopgemerkt voorbijgegaan. Met 3.912 bezoekers gespreid over slechts 10 dagen was de tentoonstelling een overweldigend succes! Op

weekenddagen was de toestroom van bezoekers ronduit overrompend. Om wettelijke bepalingen voor de veiligheid te respecteren kon slechts een beperkt aantal bezoekers tot de tentoonstelling worden toegelaten. Dit veroorzaakte soms aanzienlijke files van wachtende gasten. Maar eens de ingang doorgekomen was het lange wachten snel vergeten...

Bij dergelijke evenementen wordt telkens uitgekeken naar reacties en commentaren van bezoekers. In een terugblik op de tentoonstelling zei een doctorandus-kerkgeschiedenis: *"Ik heb er zeer goede herinneringen aan. De tentoonstelling was uiterst professioneel opgezet. Schitterende beschrijvingen bij de getoonde boeken en voorwerpen. Alles in een bijzondere ambiance."* (Ton B., Amsterdam). De oprichter en coördinator van het toen nog in aanbouw zijnde Statenbijbelmuseum in Leerdam mocht eveneens verwelkomd worden. In een beoordeling van de tentoonstelling was hij van mening dat *"de tentoonstelling zeer leerzaam en instructief"* was en *"duidelijk uitstraalde dat er met liefde voor het getoonde veel werk is verricht"*. Zijn slotopmerking was: *"een dik compliment, ik was zeer onder de indruk van het geheel!"* (Wim V.Z., Leerdam).

Een andere bezoeker is kerkhistoricus en schrijver in Nederland. Na een bezoek aan de tentoonstelling bracht hij zijn waardering als volgt onder woorden: *“De indrukken waren buitengewoon positief. Een tentoonstelling van topniveau! ... de Naam steeds terug te zien keren was een eyeopener... het was klasse!”* (John M., Gouda).

Ook het stadsbestuur van Culemborg, die de positie van initiatiefnemer van de Bijbeltentoonstelling innam, was bijzonder tevreden met de inhoud, presentatie en de gehele opzet van de expositie. De begeleidingscommissie voor ‘Open monumentendag – 2008’ was na afloop van de expositie van oordeel dat zij *“in elk geval kunnen terugkijken op een geslaagde tentoonstelling met een groot aantal geïnteresseerde bezoekers!”*.

Behalve de beleids mensen van Culemborg, verdienen enkele instanties onze oprechte dank voor hun steun en medewerking, waaronder: het Nederlands Bijbelgenootschap te Haarlem, de universiteitsbibliotheek in Tilburg, de stadsbibliotheek van Antwerpen en in het bijzonder het Wachttorens-Bijbelgenootschap van België en Nederland. Er waren ook tal van vrijwillige werkers en persoonlijke vrienden bij de organisatie en opbouw. Sommigen achter de schermen, anderen ervoor. Ook hen zijn we erkentelijk voor hun betrokkenheid en inzet. Zij hebben er allemaal voor gezorgd dat deze bijzondere Bijbeltentoonstelling een onvergetelijke indruk heeft nagelaten!